

studije

Josip Weissgerber

RAZVOJNA UVJETOVANOST RELIGIOZNOSTI

II.

Školsko razdoblje do
pretpuberteta (7—11/12 godina)

Između pete i po i šeste i po godine dijete doživljava mali pubertet: izduži se, mliječni zubi stanu ispadati, počevši od donjih sjekutića, glava izgleda manja, premda je ostala ista jer se sve ostalo izdužilo. Dijete postaje spretno i okretno jer se središte od grudne kosti spustilo ispod pupka. (Kod odraslih spusti se do pubične kosti.) Ne bismo rekli prema fotografijama da je to isto dijete koje smo dali slikati u trećoj godini: onda je bilo bucmasto dijete, a sada je to dječak ili djevojčica. Kojiput se zna i boja kose i očiju promijeniti. Dijete koje je prošlo svoj mali pubertet može jednom rukom preko tjemena glave dohvatiti suprotno uho.

Drugo šestogodište jest doba diferenciranja četiriju cerebralno-psihofizičkih funkcija. Možemo proces usporediti s bijelim svjetlom koje se rasipa u dugine boje: crvena, žuta, zelena i plava. Krv je crvena, tijelo kao cjelina žuto, zemlja je zelena, nebo je plavo. Crvena boja neka nam simbolizira afektivnost, žuta aktivnost, zelena percepciju kojom gledamo zemlju i ljude oko sebe, a plava boja neba neka nam označi horizonte intelekta. U šestoj godini izdjeljuje se i donekle osamostaljuje afektivnost; u osmoj-devetoj odjeljuje se akcija od percepcije; u jedanaestoj i po za dječake, a u 12. za djevojčice osamostaljuje se intelekt. Tri strukturalne promjene učine čovjeka četverokatnim.

Pučki se kaže da dijete u sedmoj godini »dolazi k razumu«, no radi se o nečem drugome: dominantna funkcija prvog šestogodišta, afek-

tivnost, toliko se profilirala da se osamostaljuje i ostaje u pozadini jer je preostali blok aktivnosti + percepcija + inteligencija jači. U tom preostalom bloku dominira aktivnost. Dijete se smiruje jer je kadro djelovati, razmišljati i opažati neovisno o impulsima afektivnosti. Ono postaje objektivnije. Freud je to razdoblje nazvao »latentnim«. U njemu se stvara doživljajni sloj, koji u psihoterapiji treba probiti da se dođe do podsvijesti formirane u prvih 6 godina. Kad se razvije čitava četverolisna lepeza, opet će afektivnost izbiti u prvi plan u doba pretpuberteta. Dijete se, naime, psihostrukturalno promijeni, zbiva se »prirodno potisnuće« (*refoulement*) i uglavnom 'zaboravlja' prvo djetinjstvo.

Sve to vrijedi za normalno razvijenu djecu koja su riješila probleme »vulkana želja«, pomirila se s ocem i subraćom i susestrama, dok se afektivno deformirana djeca još koprcaju u svojim problemima. Sad je upravo najbolje doba da se isprave afektivne deformacije. Prvo stoga jer je dijete zrelije, drugo jer dolazi u kontakte s novom sredinom u kojoj može naučiti nove oblike saobraćanja, zdravije od onih u obitelji, i treće, jer još nije naučilo lukavost odraslih, pa je iskreno i prilično prozirno. Po istraživanjima britanskog ministarstva prosvjete u školskoj populaciji po proučavanom uzorku ima 5% teško neadaptirane djece, a 20—25% njih koji trebaju psihoterapeutsku pomoć. Francusko ministarstvo prosvjete poslalo je 1969. upit belgijskom sveučilištu u Louvainu, koje ima i do 400 studenata psihologije i pedagogije, bi li moglo u slijedećih nekoliko godina spremati 900 psihoterapeutski osposobljenih psihologa — odmah bi ih smjestili po francuskim osnovnim školama. — Dijete koje nije ispravno riješilo osjećajne probleme prošlosti razlikuje se od normalne djece agresivnošću, plašljivošću, prevelikom ovisnošću o starijima i krivim životnim stilom: mazni dječaci i surove djevojčice možda kriju krivu seksualnu identifikaciju.

Ovo je razdoblje ujedno »pravo doba« razvoja identificiranih sposobnosti. Ono je raskršće čovječanstva kad se odjeljuje civilizirano od primitivnog, školovano od neškolovanog čovječanstva. Dijete koje kroz ovo razdoblje ne bi išlo ni u kakvu školu ili ne bi bilo vođeno i poučavano u vještinama i znanju, ostalo bi nepopravljiv primitivac. Ma bilo i genijalno obdareno, ne bi bilo sposobno poslije 12. godine za uspješno školovanje, odnosno išlo bi mu strašno teško, upravo beznadno u usporedbi s drugim učenicima. Tako se inače veoma sposobni Ivan Vianev mučio da završi svećeničke škole. Iz milosrđa propuštali su ga iz razreda u razred jer je bio izvanredno pobožan, dobar i ozbiljan.

Kad smo rekli primitivac, nismo mislili vrijeđati jednostavne nepismene i neškolovane ljude. Imaju oni velikih prednosti: čvršći su, naivni u dobrom smislu, doživljavaju cjelovitije, oduševljavaju se jače, umiru za svoje uvjerenje lakše od intelektualaca. »Boj se onog koj' je vik'o bez golema mrijet jada«, rekao je o njima Ivan Mažuranić. Neće se lako ni odnaroditi, ni iznevjeriti. Krupno i naivno griješe, ali se krupno i iskreno kaju. Slični su bedemu u svojoj cjelovitosti. Primitivac osjeća i

sam svoju snagu, pa s prijezirom govori o prevrtljivom, lukavom, nepoštenom i dovitljivom »gospodinu«.

Primitivac stvara jednostavne poslovice, jednostavne melodije, jednostavne narodne pjesmotvore uz gusle, roženice i frule, oblači se u slikovite nošnje, ali što stvori kao da je iz kamena, bez apstrakcije i bez izvještačenosti, iskreno i životno. Ako dođe pod utjecaj tuđe pjesme, tuđeg jezika i tuđe kulture, ne podliježe joj, ne oponaša je — jer ne može biti drugo nego što jest — već stvara nešto treće: iz tuđih i svojih elemenata svoje novo. Originalniji je od školovanih ljudi. Veliki umjetnici duboko poštuju stvaralačku snagu neškolovanog primitivca, krađu mu motive pjesama i razvijaju ih u vebne konstrukcije; krađu mu poslovice koje sjaju kao Novi zavjet u čistoj nepatvorenoj jednostavnosti i grade na njima eseje i rasprave. Da, znao je Isus Krist zašto je uzeo ribare da propovijedaju njegovu poruku prosvijetljeni Duhom Svetim. Bog je dao čovječanstvu objavu u djetinjoj jednostavnosti neškolovanih, ali je pozvao i Mateja, pismenog carinika, i Luku, liječnika, da pokupe monumentalne izreke, »logiai« Isusa Krista, i stave ih na papir. Pozvao je i intelektualca Pavla da progovori na valnoj dužini školovanih.

Upravo je ovo razdoblje od sedme do dvanaeste godine »pravi trenutak« za ulazak u višu civilizaciju, da dijete postane sposobno usvajati dobra kulturnog razvoja. Možemo žaliti što je sve manje jednostavnih, ali je povijesni zakon da oni nestaju, a množe se građani i intelektualci koji postaju dobri ili zli na sasvim drugi način od jednostavnih. Školovani je sposoban za veće krajnosti u dobru i u zlu i odgovorniji je za svoj život od jednostavnog čovjeka. On je kadar griješiti protiv života i plodnosti, zagaditi otrovima zrak, rijeke i mora, on ništi prirodu, ali i stvara veličajnu tehniku, eksperimentira i istražuje nezaustavno. Primitivac je kadar ostati isti kroz tisućljeća, a školovani se mijenja iz dana u dan. On bi sve isprevrnuo.

Odgovjiteljima se čini da sad s djetetom treba sve nanovo učiti. Imaju pravo. Sad sve naučeno i stečeno treba prenijeti u novi jasniji način doživljavanja. Dijete dolazi u školu s nekoliko tisuća riječi, a u školi nauči godišnje oko tisuću novih riječi svoga jezika. Do šeste godine s velikom je lakoćom oponašalo foneme svih mogućih jezika, a sad se fiksira u glasovima svoga jezika i sve teže usvaja izgovor tuđeg jezika.

Nadoknaditi iskrivljeno

Afektivno deformirana djeca prisilit će nas da postanemo neke vrste psihoterapeuti, osim ako suzimo svoj rad na puke informacije bez obzira na cjelovit odgoj, pa je dobro da upoznamo afektivne deformacije u tri razine: psihoze, neuroze i krive životne stilove. Ako raspoznamo znakove psihoza, morat ćemo potražiti pomoć psihijatra. Psihoze se iščahure istom u pubertetu u jasnom obliku, a manična depresija istom u 35. godini otprilike. I za teže neuroze morat ćemo potražiti pomoć psihote-

rapeuta, no mnogo ćemo i sami moći pridonijeti njihovu liječenju. Krivi životni stilovi uglavnom će ostati naš zadatak u moralnom odgoju. Počnimo s njima: uzroci su u krivom postupku u prvom šestogodištu, u drugom šestogodištu ustaljuju se da u pubertetu i kasnije otruju život. Stoga ćemo razbiti naše vremenske okvire.

Zavidno dijete

Već smo vidjeli da dijete, ako ne dobije u pravo vrijeme što ga ide, traži to bolesno i neutaživo. Dijete koje je dosta zapušteno i zapostavljeno pred drugima, svuda vidi nepravdu. Sve što drugi dobiju ili imaju, dano je jer druge vole više nego njega. Osjeća se progonjeno i u tuđoj zloći vidi uzrok svojih neuspjeha. Teško onome tko u njegovoj blizini uspije. Ako zadrži taj stil života, postat će čovjek koji je bolestan od tuđih uspjeha. Društvo će mu biti samo njemu slični zagriženi i ogorčeni ljudi koji će sve oko sebe kritizirati. Zlurado će zamjerati drugome i osvećivati mu se samo zato jer je sretniji od njega. A uzrok je njegove nesreće u toj unutrašnjoj ogorčenosti. Uzrok takvu ogorčenju može biti i ako je dijete previše dobilo batina, više od drugih.

Takvo deformirano dijete bit će uz Kaina protiv Abela, a Juda će mu biti simpatičan. Nije, dakle, dovoljno jednostavno predavati Bibliju deformiranim srcima, nego Biblija može pomoći da se izliječe. Takvi duševni mehanizmi razjašnjuju naše neuspjehe u katehizaciji, što smo uz službeni vjeronauk kroz sve razrede škole dobivali uvjerene ateiste.

Težak je postupak sa zatrovanim djetetom koje više ne vjeruje u pravednost i ljubav nijednog čovjeka. Već svojom sumnjičavošću i povučenošću izaziva da ga ljudi ne vole. Redovito će biti protiv onoga koji je prvi i pohvaljen, a uživat će u tuđoj nesreći. Mnogo strpljivosti i neutrudive ljubavi potrebno je da se uvjeri jedno takvo ogorčenjem zatrovano biće da njegova nesreća nije u tuđoj sreći, a sreća u tuđoj nesreći.

Lažljivo dijete

Više od same laži važno je znati zašto dijete laže, što želi lažju postići. Posve malo dijete ne razlikuje stvarnost od doživljenog u mašti. To je laž konfabulacije. Ustrajno i bez kažnjavanja razlučimo stvarnost od fantazije. Neka djeca lažu i uveličavaju da bi bila »važna«. Jednostavno im probijmo mjehur nadutosti: tako i tako je bilo! Zašto uveličavaš i hvališ se?! Nemojmo toga činiti pred drugima, osim ako ne pretjeruje upravo pred drugima da kod njih nešto postigne. Najčešće lažu djeca da nisu kriva iz straha pred kaznom. Žele, dakle, izbjeći prijekor ili kaznu. Naučimo ih da će upravo priznanjem izbjeći kaznu ili dobiti mnogo blažu. Obećajmo djetetu da ga nećemo kazniti ako prizna i pokaje se. Promislimo malo da možda prebrzo ne kažnjavamo i tako dijete gonimo u laž. Priznanje oslobađa!

Najzlobnija je laž iz zavisti: dijete izmišlja i okrivljuje drugo dijete da bi ono bilo kažnjeno i da mu se tako osveti. Nije dosta kazniti takvu laž nego treba ispitati izvore zavisti i osvete. I opet čuvajmo djetetovu čast pred drugima, pa se nemojmo hvaliti svojom detektivskom sposobnošću. Općenito vrijedi da se hvali i kudi djelo, a ne čovjek.

Dijete koje krade

Treba razlikovati simboličku od prave krađe. U tjeskobnoj potrebi za ljubavlju neka djeca počnu uzimati predmete osoba koje im ne pokazuju dovoljno ljubavi. Kasnije prošire praksu na širi krug, jer — na kraju — od svih tražimo ljubav. Kao prisiljeni uzimaju takve stvari koje čak i ne trebaju: one im simboliziraju uskraćenu ljubav.

Djeca kradu slatkiše, voće, igračke i slično jer ih žele. To je normalna krađa, koju treba strpljivo suzbijati, ne dramtizirajući je. Naučimo dijete da nas moli što želi i dajmo mu što je pametno dati. Poštujemo malu svojinu djeteta i dopustimo mu da bere zrelo voće i da uzme sebi ostavljene kolače, da se osjeti kao u svojoj kući. Kasnije ćemo ga učiti da i s novcem pametno postupa.

Posve mala djeca još nemaju svijesti da su ukrala tuđe, ona jednostavno prigrabe što im se sviđa. Radije sami vratimo oduzeto nego da dijete silimo na neugodne prizore i poniženja. Ako je dijete uzelo nešto da drugome da, nemojmo mu prigovarati. Recimo mu: »Drago mi je da si darežljiv! No drugi put upitaj najprije mene! Rado ću ti dati!«

Umišljeno dijete

Obožavano dijete, osobito ono zbog tjelesne dražesnosti, uživi se u ulogu da mu se svi moraju klanjati i diviti mu se, da mora dobiti sve najbolje. Svuda svraća pozornost na se. Ono sve bolje može i zna. Razočarano je i uvrijeđeno ako ga tako ne dočekaš s hvalama. Ulaguje se i mazi. Eto, uživjelo se u ulogu kojoj su ga naučili, a djeca su rođeni glumci.

»Cifraste« i tašto dijete kao da i nije dijete, nego oponaša umišljene odrasle i kočoperi se svojim stvarnim ili umišljenim prednostima. Tu iskrsava i pitanje: kako da oblačimo dijete? Znamo da je danas prošlo doba kraljevića i princeza. Neka je dijete uredno i ukusno odjeveno, bez ikakvih pretjeranosti »loknicica i masnica«. Dijete je više nego ukras kojim bi se roditelji ponosili pred drugima.

Kraljeviće i princeze sudrugovi neće prihvatiti. Uvrijeđeni kraljevići i princeze tužakat će svoje »protivnike« i tražiti zaštitu kod starijih, kojima će se ulagivati. Gotovo da nam je simpatičniji onaj zavidni divljak, koji za se ništa ne očekuje, od kraljevni i prinčeva. Odgajajmo svoju djecu za jednakost i pravo drugarstvo, pa će biti nagrađena od ostale djece simpatijom i prihvaćanjem.

Sve je moje

Ima djece koja ljubomorno čuvaju svoje igračke i stvari, kao da su druga djeca samo opasnost, dok je prijatelj i prijateljica pravo životno obogaćenje i prigoda za razvoj. No sebično je dijete nesposobno da ikome išta dadne. Možda su roditelji mjesto svoje brige i ljubavi davali svome jedincu ili jedinici skupe stvari. Tako su se otkupili i svoje vrijeme posvetili »važnijim i ljepšim« zanimanjima nego što je bavljenje djetetom.

Takvo je dijete zarobljeno stvarima, samo njih cijeni, pa misli da se i ljubav kupuje stvarima. Vrijedno je sažaljenja. Hoće li ikad osjetiti radost davanja?! Životna vrijednost ostat će mu, bojimo se, da ima i posjeduje stvari. To bogato dijete bit će zapravo vrlo siromašno, neće biti sposobno da osvoji nečije srce.

Ratoborni pjetlić

Neka se djeca uvijek tuku, uvijek nekoga napadaju, svakome bi napakostila, ali u nekoj divljoj radosti, bez zlobe. Čovjek bi rekao da uživaju u svojoj zloći i u rušenju. Ponosna su ako ih se drugi boje.

U kući je bilo previše vike i batina, dovoljno ljubavi, ali malo discipline: sve se rješavalo kratkim postupkom — batinama i udarcima. Taj stil postupka primjenjuje sada dijete i na druge.

Tu treba čvrsto zahvatiti. Dijete je otvrdnulo na batine. Uđimo na njegova vrata! Nakon nekoliko čvrstih postupaka u njegovu stilu, da nam se ne popne na glavu, prisiljavajmo ga na novi stil. Zavolimo ga! Takav mali divljak treba jaku ruku. Nemojmo mu stoga ni u čemu popuštati! U odgoju je nedostajala odlučnost i dosljednost. Ne opraštajmo mu ništa u tom smislu da ga ne ostavimo nekažnjena sve plemenitijim načinom i opraštajmo mu sve u tom smislu da mu pokažemo iskrenu ljubav i zauzetost za nj. »Branko bi se mogao razviti u divnog dječaka! I ja vjerujem da će on to postati!« — Ne varajmo se, svako je dijete gladno ljubavi — i stega. Zavoljet će nas.

Mali tirani

Ima djece koja uporno zahtijevaju da radite što ona hoće, da dodete k njima, da ih odvedete kako ona hoće i kamo ona hoće, da učinite ono što ona hoće. Uživaju u vlasti, hoće vladati svime oko sebe.

Takvom se djetetu odveć popuštalo, pa se razvilo u malog tiranina. Jednostavno, ne obazirimo se na njegove zahtjeve i ne učinimo po njegovim hirovima. Vidjet ćemo kako će dijete nakon toga reagirati. Ako se pomiri s našom »neposlušnošću«, onda je ono snažnog karaktera i ne »goni mak na konac«. No ako se počne čudno ponašati i uporno nastavi svoju tiraniju, radi se o histeričnu djetetu. Pokušajmo vidjeti kako će se ponijeti kad mi počnemo zahtijevati da učini po našoj volji. Ako prkosi, tvrdoglavec je koga treba naučiti da sluša.

Pripazimo kako se ponaša prema drugoj djeci, jer što dijete nije uspjelo kod nas, možda će pokušati kod slabijih i terorizirati ih. Djeca su nemilosrdna i prema životinjama i prema drugoj djeci. — »Pero, zašto uvijek zapovijedaš i namećeš se drugima? Nije to lijepo! Nitko te neće voljeti! Zašto bi baš tebe svi morali slušati?«

Ako dijete uporno ne sluša, raspitajmo se kako se s njime postupalo u trećoj godini, dok je izvikivalo svoje slavno »neću«. Da se nisu neprestano i kruto borili protiv djeteta pa se ustalilo u svom »neću«?

Ljubav bi trebala da postane stil života svakog djeteta. Sve rane liječi ljubav, ona gradi sve trajno i plemenito. Najljepši bi stil života bila ljubav i dobrotu, da dijete cijeni kao vrhovnu vrednotu to što je voljeno te da i samo sve više voli druge, da im dadne »pusu«, ogrli ih, podijeli s njima što dobije. Privikavajući dijete na takav stil života, više ćemo učiniti nego da se uporno borimo protiv krivog stila života. Stil života uzrokuje ono što se stavi kao vrhovna vrednota na vrhunac ljestvice

Ne možemo uspjeti kao katehete ako ne uspijemo kao odgojitelji. Bijedna će biti naša poruka Objave ako nam se djeca popnu na glavu ili ako ih samo strahom i kaznom umijemo privezati uz klupe.

Neurotično dijete

Neuroze su više nametnuti nego zauzeti stil života, koji se duboko usjekao u osjećajnost i promijenio ponašanje. Neuroza je grčevita borba za nešto ili obrana protiv nečega, bijeg pred stvarnošću, odnosno stvarnost doživljena kroz želje fantazije ili kroz ogorčenje i tjeskobu. I sebe i društvo neurotik gleda kroz svoju nametnutu životnu laž i sve doživljava naopak. Neuroze se mogu gledati objektivno i subjektivno. Objektivno se nazivaju prema objektu na koji se dijete trajno navezalo: navezanost na majku, homoseksualnost i ostale seksualne nastranosti, kleptomanija, piromanija, klaustrofobija, agorafobija, skrupuloznost itd. Subjektivno gledano, možemo razlikovati: navezanosti, tjeskobe (fobije) i konverzionu neurozu (histeriju).

Navezanosti

Navezanost na majku može nastati na temelju prevelike progrijanosti u prve tri godine. Majka nije dala djetetu da se osamostali kroz prkos. Najdublja je navezanost na majčin lik ako se dijete uopće ne da iz »mamina raja«. Otac je beznačajan, da bi bio predmet ljubomore i oslobođenja. Kad oženjenog muškarca mama još vodi brijaču: »Ošišajte mi i obrijte moga maloga!« — kad ga kupa odrasla u kupaonici i kad odrasli muž ostavlja svoju ženu i vraća se majci, onda je jasno o kakvoj se dubokoj bolesnoj navezanosti radi. Normalnima zvuče takvi slučajevi nevjerojatnima, a ipak se događaju. Oznaka je duševnosti takvih potpuno od majke neoslobođenih: neodređenost životnog stava,

bijeg od svega točnoga, matematičkoga i racionalnoga. Psihoanaliza ne može liječiti takve navezanosti.

Kod dječaka može nastati drugi stupanj navezanosti na majku na temelju ukrštavanja odnosa ili prve zaljubljenosti. Ako i treći stupanj poistovljenja ostane pod jakim utjecajem majke, koja dječaka osvaja i izigrava očev utjecaj, uzrokuje se homoseksualnost. Kod djevojčica na takav način može nastati lezbijstvo, navezanost na oca, identifikacija s njime i traženje u kasnijem životu ženskog partnera kao novosti. Homoseksualnost je najdublja neuroza koju psihoanaliza može liječiti.

Navezanost na majku, odnosno na oca kod djevojčice, može biti i na temelju nedovoljne progrijanosti ljubavlju. Takav će mladić neprestano u životu tražiti majku, zaljubljuvat će se u mnogo starije žene ili se uopće neće ženiti pod podsvjesnim prijetnjama majke koja ga treba za se ili za kojom kao za nedostignutim idealom teži. Osjećat će se krivim za svaku »nevjernost« majčinu liku. Preko ustiju mu neće moći prijeći priznanje ljubavi drugoj ženi. Ako zavoli djevojku koja bi mu dobom odgovarala, iznenadit će se zbog svoje seksualne nemoći upravo sa ženom koju ljubi, a ne s drugima. — Analogno kod djevojke nastaje navezanost na oca.

Koliko je neznanje odgajatelja, vidi se iz toga što je broj homoseksualaca golem. U Danskoj na 5 i po milijuna ima 600.000 deklariranih homoseksualaca. Po nepouzdanjoj Kinsevevoj statistici u SAD 27%, po solidnijem francuskom istraživanju 1972. ima ih 7% u Francuskoj.

Enuresis, kleptomanija, piromanija

Mokrenje u krevet više je neurotski simptom nego neuroza. Dijete koje se osjetilo izgurano od došljaka ili doživjelo naglo ohlađenje odnosa, vraća se u potrazi za radošću u doba dok se mama vrtjela oko njega: prestane govoriti, mokri u krevet... Ne smijemo takvo dijete niti grdnjama ponizivati, niti smijemo oko njega trčati i zabrinjavati se. U tom drugom slučaju sami upadamo u vrtlog zaostalog (regresivnog) mehanizma i podržavamo ga. Dijete se mora podsvjesno razočarati u potrazi za starim radostima. Ako je dijete koje mokri u krevet starije, dat ćemo mu sat da se samo po noći probudi, za večeru mu nećemo davati mnogo tekućine. Povremeno mokrenje može imati uzrok u prehladi ili u kojem drugom medicinskom stanju koje će liječnik lako ustanoviti. Mi sad govorimo o ustaljenom i dugotrajnom mokrenju bez ikakvih znakova bolesti tijela. — Neka dijete samo odstrani posljedice mokrenja tako da teret neugodnosti padne na nj. Nemojmo ga, opetujemo, nipošto ni grditi, niti tjeskobno oko njega trčati i sami rješavati neugodnosti ujutro, nego ga hrabrimo da će to sigurno prestati i zadržimo prema njemu jednaku sigurnu ljubav kao i prema drugima.

Enuresis redovito prestaje u pubertetu, kad afektivnost opet izbije u prvi plan pa taj simptom izgubi svaki smisao. No ima i upornih slučajeva zbog krivog postupka prema samom mokrenju.

Kleptomanija (uporna krađa nepotrebnih stvari) također je neurotski simptom: dijete simbolički traži ljubav, pa mu je dajmo, a nemojmo dramtizirati slučajeve i kažnjavati dijete. Rastumačimo mu mehanizam koji ga goni. — Piromanija, pojava da dijete podmeće vatru, prilično je nejasan neurotski simptom. Je li to protest protiv hladnoće, izraz agresivnosti? Ne moraju svi slučajevi biti jednaki, premda je ishod vrlo sličan: svako ljudsko biće treba uzeti u njegovoj izvornoj povijesti; shematsko bi mišljenje bilo ovdje vrlo opasno. Piroman koga sam u njegovoj 14. godini otkrio među učenicima, bio je dijete rastavljene majke, koja se nastojala riješiti djeteta.

Mnogo nam može pomoći poznavanje roditelja. Smijemo pretpostaviti da se nisu bitno promijenili kao ličnost pa pokušajmo ekstrapolirati njihov postupak u sudbonosne godine djetetova djetinjstva.

Iznakazena seksualnost

Osim homoseksualnosti postoje i druge čudne pojave: uporno bavljenje spolnim organima u tajnosti zbog grubog postupka u trećoj godini. Postoji i ekshibicionizam: pokazivanje spolnih organa pred zamišljenom publikom, pred kojom se dijete skida da bi umirilo doživljaj nedovoljno prihvaćenog tijela; kod dječaka može biti i ponos zbog sačuvanog penisa pred opasnošću kastracije. — Fetišizam je pojava da čarape, maramice, cipele i drugi odjevni predmeti drugog spola više uzbuđuju od normalnog susreta s tijelom. Ta neurotska nastranost odaje svemoćnu dječju maštu koja u predmetima vidi simbol čitave osobe. — Seksualne veze sa životinjama, silovanje djece, te veze s leševima odaju više histerični postanak: vulkan nagona i poriva nije uopće bio discipliniran, pa se divlje očituje pod udarcima bolesne mašte. Uvijek treba proučiti čitavu povijest i čitavu ličnost, u prvom redu događaje prije sedme godine.

Strahovi i tjeskobe

Uz vulkan želja i poriva (Es po Freudu) stvara se postupcima odgojitelja svijest zabrana — ukrućena lava! (Uberich, Superego). Zabrane, nalozi i norme primjenjuju se na dijete vrlo rano, no pravo je vrijeme kad se oblikuje nagonska, izvana nametnuta savjest (Superego), upravo 4. i 5. godina. U završnom procesu identifikacije glas autoriteta postaje unutrašnji glas savjesti. Vrijednost i plemenitost pritiska te primitivne nagonske savjesti ovise o tome kako su roditelji postupali: u razgovoru ljubavi ili bezobzirce.

U 7. godini katehete treba da preuzmu posao odgoja savjesti i nakon kojekakvih susreta sa zemaljskim ocem treba da pripreve susret s nebeskim Ocem. Ako se Superego prejako i divlje razvio, ukočit će se dijete u strahu i u tjeskobi. Pod olovnom nebom neprestane nerazum-

ljive krivnje nestat će životne radosti, sve će postati tjeskobno i skrupulozno. Tjeskobe biraju obično zlorado ono što je nekoj duši najdraže. Dijete stvori stil života pod prijetnjom krivnje, uvlači se u se i dršće pred starijima. Nepovjerljivo nas gleda i osjeća da smo ga već osudili. — Ne mora uvijek biti krivnja glavni pokretač, nego, jednostavna, ukočenost pred prijetnjom. I bez tjelesnih kazni mogu roditelji tako pritisnuti dijete rujanjem i ponizivanjem da će kao odrasli poput Franza Kafke cijeli život osjećati bezvrijednost i odbačenje bez svijesti o osobnoj krivnji. — Trajne strahove može izazvati i pojedinačni događaj koji poput otvorene rane neprestano boli i krvari (trauma).

Zamislimo samo kako će različito na različitu djecu djelovati biblijski prizori Kaina i Abela, Noe, Abrahama i Izaka, Josipa egiptaskog, Davida i Jonatana nasuprot Saulu itd. C. G. Jung vidi u »Bibliji« kolosalne terapeutske psihodrame, koje ne znamo iskoristiti.

Život izvan zakona

Ne unesu li roditelji u život djece određene zabrane i zahtjeve, vulkan želja ostat će divlji i neobuzdan. Engleska televizija prikazala je takvog jednog odraslog s vulkanom bez granica. Pričao je o svojim podvizima u Undergroundu, londonskoj podzemnoj željeznici. Ubijao je ljude za zabavu. »Nož je mnogo zgodniji i estetskiji od revolvera... Naprednije je tako ubijati!« — Imao sam dojam da taj zločinac nije član ljudske rase nego biće zalutalo s Marsa. Čovjek bez kočnica (Superego) je strašilo.

Ne mora se uvijek razviti takva nakaza od čovjeka. Bude nekih kočnica, ali nisu dovoljne za moralno i normalno ponašanje. Razmažena djeca, kojima roditelji ispunjavu sve želje i hirove, postaju robovi svojih ludorija. Iza prvog svjetskog rata vladalo je neko vrijeme mišljenje po načelima pučkog freudizma da djetetu valja pustiti sve, da ne stekne komplekse pod pritiskom krivnje. Gledao sam kao dječak uspjeh takve pedagogije: mali je jeo što je htio, svaki dan drukčije: sad u automobilu, sad na verandi, sad u krevetu... Ludi roditelji služili su malom tiraninu. Drugo je dijete opet za svaku krivnju našlo utočište grešnika kod bake preko puta, gdje su ga čekali slatkiši i oduševljenje. U pubertetu je dečko postao nesnosan, terorizirao je mlađu braću i sestre, nije htio u školu, grubostima i predstavama silio je roditelje da udovolje onome što je htio. S druge strane, čim je u susjedstvu netko umro, drhtao je od straha da će i on umrijeti. Nije mogao zaspati ako ga majka nije držala za ruku. Klupko slabosti i divljaštva! — Druga opet, jedinica, htjela je predstavama prisiliti muža da joj služi: »Nemoj spavati cijelu noć, misli na mene!« — Ostavila je konačno muža koji nije udovoljavao njezinim hirovima. Zgazila je cvijeće koje joj je poslao za pomirenje. Ne pomaže ni fakultet, ni visoka naobrazba, pa ni studij psihologije, ako su roditelji pustili da se rasplamsa neobuzdani vulkan želja.

Histerična osoba ne živi u realnosti, nego u magli svojih hirova te glumom, lažju, drekom... stalno iznuđuje što hoće. I sama počne vjerovati u svoj teatar. Histerična osoba bježi iz stvarnosti i pred zadacima u bolest i glumi je neusporedivo vjerno. Te su osobe žrtve sugestije i hipnoze kao djeca. Pierre Janet i Charcot izvodili su nevjerovatne predstave s histericima uz pomoć sugestije. Freud je na vrijeme uvidio da sugestija i hipnoza samo pogoršavaju stanje takvih pacijenata. Veoma je teško takve osobe istjerati iz glume i fantazije u stvarnost s njezinim poslovima i društvenim odnosima.

Ako je kršćanstvo praksa ljubavi, hodočašće Bogu ljubavi, put požrtvornosti i velikodušnog davanja, onda naš vjeronauk ništa ne znači, ne uđemo li u rješavanje afektivnih deformacija. Sav naš vjeronaučni rad bit će uzaludan, a poruka Objave iznakazit će se u staklima i u lećama afektivnih nastranosti.

Lepeza se siri

Psihoterapija odvijat će se u kontaktu s pojedincima i u uključivanju tih pojedinaca u zajednicu. — Katehetski rad s razrednim kolektivom morat će uvažiti strukturalne promjene koje se zbivaju od 7. godine do prepuberteta.

Od 7. do devete godine dijete je nezaustavno aktivno od jutra do mraka: svuda zaviruje, sve mora oprobati, svakamo bi pošlo, sve bi htjelo vidjeti — radoznalo je do iznemoglosti. Nikad se u životu mozak tako intenzivno ne troši i tako temeljito ne odmara u zdravom snu kao u ovom razdoblju. Nije to još ritam odrasla čovjeka, no ima odraslih žena koje zadrže tu nezaustavnu marljivost sitne valne dužine i u stare dane. Dijete u prvim godinama školovanja nije nipošto lijeno. Sve prije nego to! Samo bismo mi odrasli opravdano htjeli zajaziti i nakupiti u jaki mlaz taj neutrudivi potočić da nam goni potočaru. To, eto, ne uspijeva: koncentracija pozornosti, usmjerenost prema zadacima, ustrajnost u jednom tijeku. Dijete je vjetrogonjasto, razbacano poput Skradinskog buka u tisuće šumnih mlazova: vere se, skakuće, trči i preskače, skuplja sitne bezvrijedne stvari, brblja i pita, zadirkuje i tuče se..., sama neodoljiva vižlasta aktivnost. Ne smire li se ti tijekovi i ne skupe li se energije u rijeku, nikad vodama tog života neće ploviti čamci i lađe kreate robom. U ovom se razdoblju zakopavaju talenti na taj način da se raspršuju energije. Opasnost je posebno za iznimno talentiranu djecu jer jedva što rade.

Aktivnost djeteta potrebno je u ovom razdoblju postupno produljivati u vremenu i proširivati u složenosti i važnosti, a da pri tom sačuvamo što više »zaigranosti«, tj. radosti igre. Dijete ne može biti mirno, da i hoće, osim ako nešto napeto sluša ili samo nešto radi. Za tu je dob tzv. radna škola. Svaka nastavna jedinica trebala bi završiti, pa i biti prožeta zadacima: slikanjem, računanjem, ispunjanjem anket-

nih pitanja (kad nauče pisati dakako!). Tko će bolje? Tko će prije? — Uživaju u natjecanju. Nemiran razred u ovom razdoblju ne znači drugo nego: »Dajte nam da nešto radimo!«

U devetoj godini aktivnost se smiruje i osamostaljuje: fantazija i razmišljanje ne pretvaraju se spontano u akciju, ali djeca postaju strašno brbljava, a kako se sve manje boje, možda nećemo ni opaziti da se aktivnost smirila.

U desetoj godini prevladava prirodoznanstveno mišljenje, a u jedanaestoj-dvanaestoj deduktivno apstraktno mišljenje. Pa i prije djeluju misaoni činioci. Dijete nije nikad životinja. U drugoj godini ulazi u jezik pun apstraktnih vrsta riječi, u petoj godini se sasvim lijepo snalazi u gramatičkoj strukturi jezika i kadro je računati, no ta je misao sraštena: »Služi djetetu, ali se ono do 12. godine njome ne služi!«

Demitologizacija

Cijeli život, jer smo inkarnirani u tijelo, teško mislimo potpuno apstraktno, no dijete do 12. godine osjeća se u apstrakciji kao riba na suhom. Sve, dakle, treba da je uronjeno u događaje i u slike. Do puberteta je 67% djece eidetično, a to znači da tako živo zapamte sliku da s nje naknadno mogu očitavati podatke: brojati prozore, ovce, zgrade itd. Nakon puberteta samo 7% zadrži tu sposobnost.

Ipak se dijete postupno oslobađa slika i priča. Sedmogodišnje dijete uglavnom sve vjeruje, čak i nevjerojatnosti. Osmogodišnje dijete ne prihvaća više nevjerojatnosti. Devetogodišnje dijete živi u kritičnom realizmu: je li se to vjerojatno u sebi zaista i dogodilo ili je to samo priča? Desetogodišnjaci postaju objektivni fanatici: »To je samo priča! Dokaži da nije!« Oni počinju već obračunavati s predodžbom o Bogu kao da je Bog veliki čovjek — Mi bismo prema sadašnjem stanju biblijskih znanosti najradije izbjegli pitanje književnih vrsta i historičnosti, no računajmo s time da će nas djeca u tom razdoblju prisiliti da razlučimo stvarnost od obrade, te priče-parabole-usporedbe od događaja.

Doba gangova

Nisu dječaci i djevojčice baš gangsteri, no žive sve više u zatvorenim grupama. S pretpubertetom te se grupe rasipaju. Utjecaj društva vršnjaka može nadjačati roditeljski utjecaj, bar što se tiče aktivnosti i pogleda na svijet, koji sigurno još nije konačni nazor na svijet. Osjećajno djeca neusporedivo više ovise o roditeljima i o odgojiteljima.

Dječaci i djevojčice sve se više odjeljuju jedni od drugih: u devetoj, desetoj i jedanaestoj godini jedva da će dječaćki gang (skupina) prihvatiti za člana djevojčicu ili obratno. Osjećaj pripadnosti skupini jači je od prijateljskih veza, koje opet nisu nipošto erotične. U pripad-

nosti grupi traže svoju afirmaciju. U skupini se izdijeli voda, bude i borbe za vodstvo i cijepanje skupine u podskupine. Skupine djevojčica nisu tako čvrste i burne kao dječake.

Dječaci su do zubiju naoružani praćkama, drvenim puškama, sabljama, lukovima i strijelama, vodenim štrcaljkama... Jaka fućkalica tjera neprijatelje u bijeg, a indijanski poklik ječi kad jurišaju u tuđe predjele. U drugom dijelu ovog razdoblja, u devetoj godini i dalje moramo računati i na zajedničke seksualne igre i na zajedničke organizirane krađe, te na razbijanje žarulja i prozora. Neobično je važno pripaziti u kakvu se društvu kreću dječaci — i dokle sežu njihove skupne pustolovine. Opasnost je da mnogo djeteta strada jer se predaleko udalji i previše usudi, pa završi pod točkovima ili padne sa stabla ili u vodu. Znam za slučaj da su djeca od čiste igre objesila jedno djeteta i usmrtila ga. Pod utjecajem starijih šport postaje glavno zanimanje skupina. Kao športske skupine grupe se održe i nakon prepuberteta. Pastoralni odgojni utjecaj može vrlo mnogo postići ako se grupa zaposli na pozitivnom zadatku.

Čarolije u džepovima

Nevjerojatno je što sve ne skupljaju i što sve ne postane »valuta« u međusobnom trgovanju mališana ove dobi. Džepovi su spremišta špekula, koštica, kamenčića, špaga, žirova, kestenja, (divljih i pitomih), gumenih čepova, šarafa, nožića..., a u kolekciju kod kuće zaluta i gušter, leptiri, kukci, orasi, najlonske vrećice, škare... Pedagoškim postupcima može se ta kolekcionarska strast usmjeriti i oplemeniti. U jedanaestoj godini sposobna su djeca ispunjati albume. Sakupljačka strast traje do 14. godine i umire ako se ne očuva u odraslom komercijaliziranom obliku (marke) ili u svrhu povijesti kulture (numizmatika).

Svete sličice svih mogućih kategorija: one u boji sa zlatnim rubom, crne sa zlatnim rubom, obojene bez zlatnog ruba i crne bez ruba, eto, to je skala vrijednosti. Zašto ne bismo izdali religiozno umjetničko blago najvećeg minijaturista Klovića, mozaike iz Poreča, freske sa svih strana i tako mlade kolekcionare upoznali s religioznom umjetnošću i oplemenili im dušu?!

Novci, ako do njih dođu, idu za sladoled, za kolače, i za bombone. Tuđe voće uvijek je slađe od vlastitog jer se do njega dolazi pustolovinom, a ovo je robinzonsko doba života. Mi se odrasli sjećamo toga razdoblja s blaženim podsmijehom. Ta nas slika može i prevariti: djeca su nestašna, ali dobra sama po sebi, pustimo ih neka žive svoje pustolovine. Ipak je to posljednje doba kad djeteta sve prima, brzo će se osamostaliti i poći u život svojim putem. Ne iskoristimo li ovo razdoblje, kod većine ćemo definitivno zakasnuti.

Prvi satovi vjeronauka

Djeca dolaze na vjeronauk te na katehetu i katehisticu, kao i na sve odgojitelje prenose obiteljske odnose. Da ozračje bude što sličnije obitelji, bilo bi dobro da se među djecom pojavljuje i svećenik i katehista. Mogli bi podijeliti nastavno gradivo. Kao Božji predstavnici, osobito svećenici, neobično snažno utječu na oblikovanje dječje vjere i savjesti.

Katehizacija mora biti dvostruka: formacija i informacija. Nijedno ne smijemo zapustiti, oboje mora biti znalački i sustavno obavljeno. Svi koji se bave djecom postaju psihoterapeuti. Svećenici, koji će saslušati prve drage male ispovijedi, imaju jedinstvenu priliku da — poznavajući dijete i obitelj — pripreme izbavljenje i napredak osobne savjesti u susretu s dragim Bogom. Predložili bismo četiri pitanja koja bi i roditelji i kateheti trebali sebi postaviti promatrajući dijete:

1. Koliko je dijete progrijano roditeljskom ljubavlju i kako preko oca doživljuje dragog Boga?

2. Je li započeo osobni odnos s Bogom? Je li dijete sposobno razgovoriti se s Bogom? To je važnije od napamet naučenih molitvica, koje se uvijek mogu naučiti i zaboraviti. Kad djeca nauče pisati, možemo im davati zadatke: Što kažeš dragom Bogu svojim riječima kod večernje molitve? Što veliš dragom Bogu kad nešto skriviš? Što veliš dragom Bogu kad nešto lijepo doživiš?

3. Kako je doživljeno tijelo? Jesu li svi dijelovi tijela mirno prihvaćeni, zabačeni ili pritisnuti osjećajem krivnje? Zna li dijete za razliku između dječaka i djevojčice i koje su (u krupnim potezima) zadaće jednih i drugih pred Bogom?

4. Kako dijete doživljuje oca, majku, sestre i braću i kako se snalazi u razredu?

Pročistimo, ispravimo, oplemenimo sve odnose prema ocu prije nego ih primijenimo na Boga.

Ispovijed pa sv. Pričest

Sigurno je da djeca otprilike do 12. godine nisu sposobna počinuti težak grijeh, pa bismo ih zato mogli pripustiti Pričesti i bez ispovijedi. Ipak ne vidimo nikakvih opravdanja da se izostavi ispovijed prije Pričesti. Sakramenti traže naše sudjelovanje, pa dijete treba privikavati na onaj oblik sudjelovanja za koji je sposobno. Iako djeca nisu sposobna za smrtni grijeh, ne znači da nisu sposobna ni za krivnju i za moralni napor. Stoga nam se čini plodom pukog teoretiziranja što su neki predložili da se sv. Pričest daje prije i bez ispovijedi.

Treba ipak istaknuti pozitivni pristup: u ispovijedi ne »tužakamo« sebe i druge dragom Isusu, on ionako sve zna, nego dolazimo njemu da nas izliječi i pomogne nam da budemo bolji. On nam oprašta sve i

dogovara se s nama što će odsad biti bolje. Dragi Bog nas voli. On se ponosi s nama, veoma mu je žao kad smo zločesti jer nas to unesrećuje. Da nas žarko ne voli, bilo bi mu svejedno što radimo i kakvi smo.

Ispit savjesti ne smije biti onaj odraslih, nego dječji. Ostavimo otprilike za devetu godinu sistematski ispit savjesti po 10 zapovijedi. Improvizirajući ovako, zamišljam taj ispit savjesti:

1. Voliš li dragog Boga? Zahvaljuješ li mu za sve lijepo i dobro? Ideš li na vjeronauk i nedjeljom na svetu misu?

2. Voliš li tatu i mamu? Slušaš li ih u svemu kad što dobro i pametno traže od tebe? Roditelji su te poslali u školu: učiš li marljivo i izrađuješ li zadaće?

3. Voliš li svoju braću i sestre i sve drugove? Zavidiš li im? Jesi li im što uzeo ili uništio? Tukao se s njima, osim da sebe obraniš od zle djece?

4. Jesi li opetovao psovke ili ružne riječi? Jesi li poštivao svoje tijelo: jesi li se igrao s drugima dodirujući dijelove tijela koje iz poštovanja pokrivamo?

5. Jesi li lagao da su drugi krivi za ono što si ti načinio?

6. Što misliš, je li jako teško biti dobar na veselje dragom Bogu, tati, mami i svim ljudima?

7. Ima li tko koga ne voliš? Zašto? (Neka nam se dijete izjada, pa ga nastojmo umiriti i pomoći mu.)

Laki, ozbiljni i teški grijesi

Za djecu, nasuprot odraslima, treba uvesti tri razlike: laki grijeh, ozbiljni grijeh i smrtni grijeh odraslih, koji je najveće zlo na svijetu. Mogu ga počinuti odrasli, pa i dječaci i djevojčice od otprilike 12 godina. Ozbiljnim grijesima postajemo sposobni da jednom počinimo i strašni smrtni grijeh. Tko ne okaje i ne ispovijedi smrtni grijeh, odlučuje se protiv Boga i bit će vječno nesretan ako takav ustraje do iza smrti.

Djeci nije lako shvatiti razliku između potpuno promišljenog grijeha i učinjenog iz neozbiljnosti. Njihovi su svi prekršaji iz nezrelosti. Ni stariji ne čine uvijek težak grijeh kada to čine nepromišljeno. Time što smo ih lijepo pripravili na najhitnije razlike, da i svoje roditelje i ostale ne osuđuju samo po vanjskom činu, možemo im otvoreno govoriti o paklu i o čistilištu. Uvijek recimo: kad stariji učine svjesno i promišljeno to i to, onda smrtno griješe i mogu doći u pakao. Zli ljudi sami idu u pakao, nitko ih ne goni onamo, njihova ih zloća unesrećuje i muči, a ne dragi Bog.

»Ajmo se igrati smrtnoga grijeha!«, dolepršale su tri djevojčice pošto su čule da je smrtni grijeh za žensku osobu ući u strogi muški

samostan. I igrale su se »smrtnoga grijeha«! Iz tog istinitog slučaja iz naših krajeva osjeća se osnovna nesposobnost djece za strašnu ozbiljnost smrtnoga grijeha. Ako pak djeca vide sliku pakla u kojem izgaraju goli ljudi, onda će se tako uplašiti da grijeh ožigosane kao smrtne jednostavno neće moći ispovjediti, osobito ako su vrlo strogo odgojena, pa će biti godinama uvjerena da su odbačena od Boga, da se svetogrдно ispovijedaju i pričešćuju. Jednostavno su strahom ukočena da reknu kod ispovijedi strašne smrtne grijeha, koji se, eto, gomilaju svetogrđnim Pričestima i ispovijedima, na koje zbunjeno dijete ipak ide. Budući da sam obavljao duhovničku službu u dva sjemeništa, znam da je opasnost nepsihološke vjeronaučne pouke velika i raširena, upravo kod najbolje djece koja dolaze u sjemenište s uvjerenjem da su im sve ili velik dio ispovijedi i Pričesti bile nevaljale. Negda su nam takva djeca dolazila u desetoj i u jedanaestoj godini, a jedna trećina njih mislila je da su u stanju prokletstva.

Grijesi mislima

Molitvenici za odrasle vrijede za njih, i treba djeci reći: što ondje piše, vrijedit će i za njih kad odrastu. No ima jedna pogreška u molitvenicima koja ne vrijedi za odrasle: grijeh mislima. Već na katehetskom kongresu u Njemačkoj 1917. iskrslo je to pitanje »grešnih misli«: kako to djeca shvaćaju, kako im treba stvar rastumačiti. (K. Mosterts, *Jin-glingsseelsorge*, Herder 1920.). No naši molitvenici i dalje idu starim utrtim stazama. Samim mišljenjem nitko ne može sagriješiti. I tripud svetog Boga neprestano zna i misli na sve grijeha. Grijeh je uvijek u volji i odluci. Tako zvani grijeh mislima jest grijeh nakanom: odlučili smo ukrasti nešto pa nije bilo prilike. U stvarima gdje nema poteškoće da se odluka izvrši, grijeh nakanom sigurno će se prometnuti u djelo, pa ako se nije, znamo da ni prave nakane nije bilo. Dugo razmišljanje i uzbuđivanje fantaziranjem ne dolazi kod djece u obzir jer seksualno nisu probuđena. Opasno može biti dugo fantaziranje i samouzbuđivanje putem mašte kod odrasle osobe, no i u tom se slučaju pita: s kakvom je to namjerom učinjeno. Grijeh je uvijek u odluci, i to u slobodnoj odluci, a ne u mislima. O tome govori suvremeni moralist Odon Lottin: »Vidi se iz svega toga kako je dvoznačan uobičajeni izraz 'griješiti zlom misli', a želi se označiti pristanak na užitak čina. Misao kao misao nije nikad grijeh. Grijeh je učinak volje koja namjerno pristaje na užitak zabranjene akcije koju mašta predstavlja duhu.« (*Principes de morale*, L, Louvain 1946., str. 185.)

Sad zamislimo što će dijete, i to ono dobro i mnogo poučavano dijete naših najboljih katoličkih obitelji, doživjeti kad nađe u molitveniku, ili čuje u propovijedi, ili mu se rekne na vjeronauku da su »proste misli smrtni grijeh«? — Može doživjeti samo divlju stravu i izgubiti mir duše. Tako se dogodi, znamo iz prakse prilično često, da dijete —

koje je nesposobno za smrtni grijeh uopće — smatra da je od dragog Boga odbačeno i prokleta. Koliko patnje i duševne štete izaziva takvo stanje, kad se vjeronauk daje bez poznavanja dječje psihe, jasno je svakome.

Eto, upravo osobna ispovijed djece s velikom dobrotom i otvorenim pitanjima može spriječiti takve tragedije. Stoga nipošto nemojmo djecu voditi na Pričest bez oslobođenja srca u ispovijedi. Prvoj sv. ispovijedi treba posvetiti više vremena, duboko zavoljeti svako dijete i pripremiti ga za zagrljaj s Isusom bez opterećenja. U tu svrhu treba postaviti djetetu pitanje u tom smislu, a prije toga dati kratku pouku kako neka djeca krivo misle da ih dragi Isus više ne voli jer... su čitala ili čula to i to.

Upravo je dobro i potrebno da dijete o svom tijelu razmišlja prirodno kao i o ostalim stvarima u Božjem svijetu. U doba kad po svim kioscima čekaju nage ilustracije, moramo djecu pripremiti i na to: »Čuli ste, djeco, da ima ružnih slika, tj. golih slika. Nije ružno ljudsko tijelo bez odijela. Dragi Bog ga je stvorio, a on ne stvara ništa što nije lijepo. No ružno je što se to lijepo ljudsko tijelo ne poštuje i ne pokriva. Stoga nemojte pristati na to da prelistavate knjige gdje se ljudsko tijelo prikazuje golo, bez poštivanja. Kad vidite takve slike po izložima, niste ništa sagriješili, prođite mirno kraj njih i recite u sebi: ovi ljudi ne poštuju čovjekovo tijelo. Kao što ime Božje ne spominjemo bez poštivanja, tako i te svete dijelove ljudskog tijela poštujemo time što ih ne razotkrivamo kada to nije potrebno i korisno. Ljeti, kad se kupate u rijeci ili u moru, sasvim je u redu, dok ste mali, da se goli kupate, no nemojte takvi trčati po ulicama. I sami vidite da se malo stariji i pri kupanju odijevaju.

Prva sveta Pričest

Djeca su već saznala da je Isus Krist Bog, koji je oduvijek budan, da je Riječ koju je Bog rekao o sebi kao mi svako jutro. On je uzeo ljudsku narav, dušu i tijelo, da iz velike ljubavi prema nama bude s nama. On nas želi ogrliti i pokazati nam kako nas žarko voli.

Nemojmo opterećivati pouku o Isusovoj prisutnosti u Euharistiji krivim predodžbama. Nije istina da je u hostiji posve sitni Isus, niti da ima tisuće i tisuće posve sitnih Isusa po hostijama, za svako dijete po jedan. Jedan je dragi i divni Isus, koji više od ikoga drugoga voli upravo djecu jer još ne čine »smrtne grijehe«. Kod svete mise Isus zahvaća kruh i vino svojom uskrsnom dušom i pretvara ih u svoje tijelo i krv. Želi po Pričesti ući u nas i iznutra nas ogrliti i reći nam kako nas voli. Tata i mama ogrle nas izvana, a Isus ulazi u nas i grli nas iznutra.

Ako ne jedemo i ne pijemo, onda naše tijelo oslabi, mjesto da raste i napreduje. Umrli bismo konačno kad ne bismo jeli i pili. Tako Isus hrani našu dušu, jača nas da budemo iz dana u dan sve bolji, da više

ne počinjamo ozbiljne grijeha i da počinjamo što manje lakih grijeha. Dragi Isus svakoga žarko voli i želi da i mi jedan drugoga što više volimo.

Djeca mogu biti razočarana što im dragi Isus nije ništa rekao kod svete Pričesti. Pripravimo dijete da shvati naročitosť i osebnost Isusova zagrljaja iznutra. Kao kod molitve, dragi Bog ne odgovara riječima koje čujemo ušima, ali bolje zna svaku našu unutrašnju riječ koju mu reknemo, koju ni roditelji, ni velečasni ne čuju. Isus odgovara na taj način što svojom toplinom zahvaća naše vlastite dobre misli i želje, jača ih i smiruje. To se naziva »milošću«. Istom u nebu razgovarat ćemo s dragim Isusom licem u lice. — Neka dijete ne očekuje ni u molitvi, ni u sv. Pričesti što bi ga moglo razočarati.

U okviru ovog članka ne možemo obraditi u pojedinostima kako djetetu prije puberteta treba rastumačiti zlo u svijetu, zašto su naše molitve kojiput neuslišane, kako to da Bog nema tijela, da je nevidljiv, a ipak svudašnji itd.

Seksualna inicijacija

Na sva pitanja o majčinstvu i očinstvu odgovarat ćemo kratko i istinito, no sad, uoči prepuberteta, potrebna je sistematska pouka i priprava na trostruki cvat tijela, srca i duše koji djecu čeka u skoroj budućnosti. Uobičajeno je da se taj sistematski uvod u razvojne godine naziva »inicijacijom«. Njemački su biskupi 1973. izdali pastirsko pismo o tom pitanju (*Die deutschen Bischöfe, Zu Fragen der menschlichen Geschlechtlichkeit*. Bischofskonferenz vom 12. bis 15. März 1973. in Bad Honnef. München 1973.) Oni postavljaju zahtjev stroge dužnosti da roditelji upute svoje mlade u tajne života. Ako to roditelji ne učine, pastoralni su radnici jednako dužni da to poduzmu.

Kod nas je upravo u tom pogledu nastala nova situacija jer je i škola poduzela taj zadatak, i to vrlo rano, od samog početka osmo-ljetke. U Zagrebu je 1973. izašla knjiga za prosvjetne radnike (nastavnike) *Spolni odgoj* (napisali Alojzije Cotić, dr Aleksandra Novak-Reiss, dr Marijan Košiček, Štefica Tajsl i Ante Zadrović). Predviđeno je da razrednik unutar svojih satova, ne kao predmet koji se ocjenjuje, nego kao predavanja i razgovore, dadne seksualnu inicijaciju. U knjizi ima mnogo pozitivnog i uglavnom se u njoj nalazi zdrav humani stav poštivanja seksualnosti i uklapanja u ljubav koja gradi ljudski rod, ali ima i prilično mnogo nedosljednosti i nenačelnosti s obzirom na masturbaciju i tzv. petting. Već zbog toga ne možemo više prerano dati svoju vjerski fundiranu i dosljedno provedenu inicijaciju. Inače bi po razvojnoj biologiji i psihologiji pravo doba za iscrpnu i sistematsku inicijaciju bila deveta-deseta godina za djevojčice, jer neke već u desetoj dozive menarhe, a za

dječake jedanaesta godina, oni, naime, godinu i po kasnije počinju pubertet. Većina djevojčica postaju djevojke u 13. godini prvom menstruacijom, a dečki postaju mladići u 14., i to prvom ejakulacijom.

Autori spomenute knjige s pravom ističu da je bolje da dijete dobije ispravne pojmove o obiteljskoj svetinji u doba dok još o svemu razmišlja bez uzbuđenja jer mozak još nije seksualiziran. Seksualnost nije uopće neka opasna i ružna pojava koju bi trebalo kriti. Ipak smatramo da su djeca prvih razreda osmoljetke previše neozbiljna pa im treba svejedno uoči puberteta, u pretpubertetu dakle, sve nanovo s više potankosti rastumačiti.

Pitanje seksualne inicijacije sustavno smo proučavali u Obiteljskom institutu uz pomoć jedne ankete, pa su ti rezultati objavljeni u knjizi *Načinimo čovjeka* na otprilike 14 stranica. Ovdje bi za to trebalo novo predavanje. Iznijet ćemo samo osam načela kao sintezu toga istraživanja:

1. Djeca, a pogotovo mladež, imaju pravo doznati kako su rođeni iz roditeljske ljubavi iza koje stoji Božja ljubav i dobrota.

2. Kako se ne radi samo o znanju, nego o cjelovitom odgoju, neobično je važna klima doma, ozračje u kojem roditelji žive svoj brak: odatle će njihova riječ dobiti svoje životno značenje.

3. Seksualni odgoj treba da bude dio općeg odgoja u koji će se priprava za brak uklopiti kao u kršćanski pogled na svijet. Obitelj kao djelo ljubavi sjat će u svojoj ljepoti ako se ljubav općenito shvati kao glavno načelo kršćanskog života. Ne smije seksualni odgoj ostati samo profan: biološke, psihološke i društvene informacije, nego treba da bude prikazan kao religiozni zadatak.

4. Najprirodniji je način da dijete pita, stoga bi trebalo stvoriti ozračje otvorenosti i povjerenja da se dijete i mladi usude postaviti pitanja o onome što ih sigurno zanima. Ipak ne smijemo sve prepustiti slučaju i pitanjima naše djece jer ta pitanja mogu i izostati, nego treba da na vrijeme dadnemo djeci i mladima sustavan seksualni odgoj. Bлагдан i Biblija mogu stvoriti prigode u kojima će djeca pitati ili ćemo izazvati njihova pitanja: »Razumiješ li ovo iz Biblije? Znaš li što znači današnji blagdan? Jesi li razumio što se ono kaže u Zdravomariji 'plod utrobe Tvoje'?»

5. Nismo zaslužili povjerenje svoje djece osim ako im uvijek govorimo samo istinu; ne moramo odmah i uvijek reći svu istinu, ali izmišljotine pustimo na stranu!

6. Iako dijete prije pita majku, važno je da i otac potvrdi i dopuni odgoj svojim ugledom; pa, kako dijete sve više ulazi u svijet, potrebna je riječ Crkve i škole koji ionako postavljaju svoje opravdane zahtjeve na sklapanje i održanje braka.

7. Djeci treba u vrlo ranim dobima dati jasne i kratke odgovore poštujući postupnost i psihičku zrelost. Iscrpna tumačenja spadaju u dob

pred pubertet, a ni onda nisu potrebne sve fiziološke pojedinosti koje studenti medicine uče za svoje ispite, nego činjenice koje tumače djelovanje tog svrhovitog Božjeg uređaja.

8. Nema kalupa, svaki roditelj i odgojitelj neka stvori svoj rječnik i neka stvaralački u duhu svoje osobnosti i stila odgoja dadne djetetu podatke koji će ne samo obogatiti djetetov um nego i odgojiti mu srce.

*

Kako vidimo, Crkva i psihologija s njom traže novi tip katehizacije, odgovoran za sve što se u djetetu zbiva i što ga u životu čeka. Samo takva kršćanska inicijacija (riječ upotrebljavam u širem značenju nego kad sam rekao seksualna inicijacija) moći će odoljeti novim prilikama naše civilizacije, koja, kao antikna, izgleda da je pošla putem seksualnog razvrata i izumiranja.

ENTWICKLUNGSBEDINGTHEIT DER RELIGIOSITÄT

Zusammenfassung

II.

Die Familienerziehung vom siebenten bis zwölften Lebensjahr des Kindes, in welcher Zeit Kirche und Schule mit der Familie zusammenarbeiten, soll die Hauptrichtungen der seelischen Kindesentwicklung in Betracht nehmen.

Diese Jahre sind »Latenzzeit« genannt. Der Sinn dieser Jahre liegt doch tiefer: vier Hauptfähigkeiten des seelischen Wirkens: Affektivität, Aktivität, Wahrnehmung (Perzeption) und Intelligenz profilieren sich und werden im Wirken relativ voneinander unabhängig. Im 6. Lebensjahr emanzipiert sich Affektivität, im 9. Lebensjahr Aktivität und im 12. Lebensjahr das abstrakte Denken. Vom einstockigen wird der Junge ein vierstockiges, vierschichtiges Wesen. Demzufolge muß auch Religionsunterricht und Erziehung diesen Veränderungen folgen. Neue Wege werden versucht, wie man sexuelle und im allgemeine Gewissenserziehung durchführen soll.

Es handelt sich eigentlich nicht um eine Latenzzeit, sondern um eine Differenzierungszeit.